

ПЕРЕКЛАД В КОНТЕКСТІ ЖАНРОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Надія Денисюк

Кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

Тетяна Савчин

Кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

In the article the changing nature of translation practice depending on the genre peculiarities of any fictional work being translated is researched; the correlation of translated and original literature changing under the historical circumstances is considered; the genre changes of a fictional work depending on the its perception by the translator and his purposes is analyzed.

Key words: translation practice, genre peculiarities, fictional work, prose, verse, differences, translator.

У статті досліджуються зміни характеру перекладацької діяльності в залежності від жанрових особливостей твору, що перекладається; розглядається співвідношення перекладної та оригінальної літератури, що з плином часу змінюється в залежності від історичних обставин; аналізується зміна жанрової форми твору, в залежності від сприйняття його перекладачем і тих цілей, які він перед собою ставить.

Ключові слова: перекладацька діяльність, жанрові особливості, літературний твір, проза, вірш, відмінності, перекладач.

Структура жанрів у кожній літературі, національній чи світовій, представляє собою рухому, динамічну систему, що склалася історично. У ході літературного розвитку жанри виникають, розвиваються, видозмінюються, втрачають продуктивність і відмирають з різноманітних причин соціально-історичного характеру. Оскільки умовна сама література (fiction), то і переклад слід вважати умовним: по-перше, як літературний твір, по-друге, як літературний твір, перекладений іншою мовою.

Переклад – це витвір мистецтва слова особливого роду, так як і перекладач – митець особливого роду, який існує зі своїм мистецтвом на межі зіткнення двох культур. Невід’ємна частина таланту перекладача – це вміння розігрувати задані сюжети, досягати у своїй творчості того ж враження, яке оригінал справляє на читачів.

Поняття співвідношення перекладної та оригінальної літератури з плином часу змінюється і в залежності від історичних обставин. Сьогодні воно характерне для сучасної цивілізації – з властивим їй ростом національної самосвідомості, високим рівнем знань про життя суспільства та насиченістю інформації.

Чи міняється характер перекладацької діяльності в залежності від жанрових особливостей твору, що перекладається? І якщо міняється, то як? Ці питання активно розглядаються сьогодні в контексті теорії перекладу. Найбільш очевидними, здавалося б, повинні бути відмінності між перекладами поезії та прози. Однак, раніше ці відмінності були майже не помітні, і їх межі були ще не встановлені, через неопрацьованість ставлення до перекладу і розуміння його місця в літературному житті.

Протягом двох століть, у різних критиків, теоретиків та письменників-перекладачів розуміння цієї проблеми мінялося, різниця між перекладами поезії та прози нівелювалася, однак, ніколи не зникла.

З початку ХХ століття і до наших днів, багато письменників (і дуже знаменитих) займалися перекладами, у більшості випадків, без знання мови оригіналу, тобто з допомогою підрядника. Частіше, це були переклади поезії. А в літературних колах підтримувався погляд на доцільність перекладацької творчості тільки в межах перекладу одного поета іншим. Вся інша діяльність, нібито, не мала нічого спільного з творчістю. Особливо, таке ставлення було характерне для численних перекладів творчості народів колишнього СРСР.

З іншого боку, з роками, набула сили інша тенденція, котра висловлювала прагнення до творчого трактування всієї перекладацької літератури, в тому числі й найбільш масової – сучасної прози. Ця тенденція також стверджувала творчий характер перекладацької діяльності, з поміж інших, і перекладу прози. Критики, намагаючись довести це далеко не аксіоматичне твердження, іноді перегинали палку, і тоді стиралися відмінності між перекладом поезії та перекладом прози. Хоча, вже один той факт, що поезії властива більша міра умовностей, диктує особливості перекладу поезії, в порівнянні з прозою.

Що складніше – перекладати прозу чи поезію? Задумуючись над цим питанням, кращі теоретики сучасності приходять до висновку, що складність полягає не в перекладному матеріалі, а в його жанровій специфікації. Відомі критики і теоретики літератури стверджують, що іноді складність перекладу полегшує роботу. Справа в тому, що характер ритмічного темпу дає перекладачу критерій відбору тих елементів оригіналу, які він зберігає та відтворює.

У свій час, О.Блок трактував вірш таким чином: «...всякий вірш – це покривало, розтягнуте на вістрях декількох слів. Ці слова світаються, як зірки. Завдяки їм й існує вірш». Отже, завдання перекладача – знайти ті опорні слова, котрі і визначатимуть стратегію перекладу. Для перекладу прози це менш характерно, а вірш сам диктує, як його слід перекладати.

Переклад драматургії довгий час залишався в тіні, хоча особливості сценічного відтворення драматичних творів також диктують свою специфіку. Однак, як стверджують сучасні критики, драма притаманна і прозі, і віршам. “Гамлет” В.Шекспіра відтворений у численних перекладах для широкого кола читачів. Існують переклади, призначені безпосередньо для театру, тобто, для сприйняття на слух, через сценічне дійство.

У свій час, А.Ахматова стверджувала, що не можна принижувати переклад одного автора через більш вдалий переклад іншого. Як приклад, вона порівнювала переклад “Гамлета” у виконанні М.Лозинського та інший – у виконанні Б.Пастернака. Переклад М.Лозинського, зазначала А.Ахматова, призначений для читання, переклад Б.Пастернака – для сценічного виконання. Але невже ці жанрові відмінності між цими двома перекладами такі великі? Думка Ахматової цікава тим, що звертає увагу на можливість існування різних підходів до перекладу одного і того ж твору в залежності від мети, яку ставить перед собою перекладач.

Технічний прогрес ХХ століття розширив діапазон драматичного жанру. З’явилися радіоп’єси, розраховані на слухове сприйняття, без глядацького ряду. Їх переклад має свої особливості та специфічні труднощі. З розвитком кіно, переклад набув форми дубляжу, якому характерна нелітературна умова синхронності, коли текст перекладу повинен накладатися на рухи губ, співпадати з мімікою та жестикуляцією героїв. На відміну від радіоп’єси, цей текст промовляється на фоні відеоряду. Іноді ці тексти не озвучуються, а презентуються у вигляді субтитрів, іноді озвучуються за кадром. Ці додаткові умовності змінюють вимоги до перекладу, створюють свою специфіку. У даній ситуації, характер перекладу близький до синхронного перекладу театральної п’єси, що розігрується перед іншомовною аудиторією, котра може бачити дію і окремо слухати – через навушники. Тож така специфіка перекладу, здебільшого, зумовлюється жанровими особливостями художнього твору.

Середина ХХ століття ознаменувалася розвитком усного синхронного перекладу. Він виник у ході швидкого розповсюдження інформації в науково-технічних галузях знань та використовувався для обслуговування наукових конференцій, різноманітних міжнародних засідань та зустрічей. Пізніше, синхронний переклад проник і в інші галузі суспільного жит-

тя, а також у ті, що пов'язані з мистецтвом. У 60-і роки минулого століття, палкий прихильник "загальної теорії перекладу" французький перекладач і теоретик перекладу Е.Карі констатував необхідність систематизації перекладацької діяльності з урахуванням її найрізноманітніших видів. За його словами, створення загальної теорії перекладу вимагає врахування якомога ширшого діапазону видів [genres] перекладу, які існують в наші дні. Це правило не повинно мати апріорних винятків, а має спиратися на вивчення еволюції кожного виду перекладу. Глибокий аналіз кожного з них слід розглядати не ізольовано, а в зв'язку з іншими видами та відносно до них. Цей аналіз доповнюється проблемами стилю. Складно, але необхідно аналізувати різні види перекладу – технічний, машинний, літературний, усний переклади, дубляж. У своїй праці "Divers genres de traduction" (Різні типи перекладу) Е.Карі значно розширює семантику французького терміна genre, вказуючи на те, що він охоплює всі види різноманітних перекладацьких практик сучасності. В той же час, український термін жанр в українському літературознавстві трактується, в основному, як жанр художньої творчості.

А.Лілова у своїй праці "Введення в загальну теорію перекладу" твердить, що система перекладу та сукупність формуючих її форм, видів і жанрів – це продукт історії, а не науки, бо формується в процесі соціального та духовного розвитку людства і окремих країн та народів, а в контексті історії вона розвивається та збагачується. Її форми – це зовнішні умови, в яких протікає процес перекладу, види – принципи відмінності в характері перекладного тексту. Жанри тут – більш конкретні характеристики цього перекладного тексту. А.Лілова класифікує перекладацьку діяльність за трьома формами – усна, письмова і машинописна. Вона ділить її на три основних види – суспільно-політичний, художній, науково-технічний. Кожен з цих видів має свою розгалужену систему жанрів, котрі діляться на піджанри. В системі жанрів спостерігається взаємоперехідність, дифузія, проміжні форми. Класифікація перекладу починається з розмежування тексту – на fiction та non-fiction, а отже і самого перекладу. Звідси випливає питання, актуальне і сьогодні – яке місце художнього перекладу в загальній теорії перекладу?

Кожен різновид перекладацького матеріалу (кожен жанр чи кожен тип тексту) диктує свої особливості перекладацького процесу. Ця класифікація орієнтована на жанрову специфіку текстів, що належать перекладу, в вихідній мові. Можливо, інше використання жанрових характеристик для вирішення перекладацьких проблем ґрунтується на особливостях функціонування перекладу як кінцевого продукту в цільовій мові приймаючої культури. Жанр оригіналу не визначає автоматично жанр перекладу, вони можуть бути відмінними. Наприклад, лист Тетяни з "Євгенія Онегіна" в перекладі Абая Кунанбаєва на казахську мову став народною піснею. Це свідчення того, що жанрові характеристики можуть у новому національному, історичному, соціальному, мовному середовищі відрізнитися від жанрових характеристик оригіналу. Один і той же твір, в залежності від сприйняття його перекладачем і тих цілей, які він перед собою ставить, може змінювати свою жанрову форму.

Перші переклади Біблії носили місіонерський характер і з метою впливу на туземців мали форму пропагандистських текстів. В. фон Гете оцінив переклад Біблії на німецьку мову Мартіна Лютера саме з цієї точки зору, трактуючи її як єдине ціле. Однак Біблія складається з багатьох книг, що мають різне походження, написані в різний час, в різних місцях і різними мовами. Тож в силу цього єдиний вірний переклад епохального твору є неможливим. Але, якщо розглядати Біблію не як священну книгу, а як пам'ятку древньої поезії, переклад повинен бути зовсім інший. Перші переклади Біблії, хоча більшою мірою буквалістські, виконані з порушенням законів мови, застарілі і незрозумілі новим поколінням, і досі зберігають свою силу і красу.

Сучасні літературні критики наголошують на необхідності розділяти поняття літературного перекладу як кінцевого продукту та ставлення до самого процесу перекладу. Т.Турі стверджує, що в результаті перекладу літературного тексту на іншу мову не обов'язково появиться текст, літературний за характером функціонування. З системної точки зору термін літературний переклад доволі двозначний, оскільки використовується для позначення двох різних явищ – перекладу тексту, котрий вважається літературним на мові оригіналу, і перекладу тексту, котрий в цільовій мові сприймається як літературний. На

думку Т.Турі, визнання тексту оригіналу в якості літературного не є гарантією того, що кінцевий продукт також матиме літературний характер.

В системі цільової літератури західна термінологія трактує словосполучення *literary translation* як художній переклад. На побутовому рівні термін переклад отримав статус жанрово-професійного. Власне сам перекладач трактується як представник цілком визначеної професії, а в творчому літературному середовищі – цілком визначеного жанру літературної творчості. Члени різноманітних організацій письменників визначають свою професію – перекладач, як і їх колеги – фантасти, прозаїки, дитячі письменники. Це самостійна професія, що вимагає специфічних знань, досвіду, особливого таланту. Іноді перекладачі наголошують на так званій неперекладності певного виду текстів в аспекті мовних змішувань, яка спричинена наявністю в тексті перекладу певної кількості неперекладних елементів – кальки, реалії, географічних назв і т.п.

Тож з плином часу, відношення до перекладу змінюється залежно від ситуації та поставленої перед ним мети.

Хороший переклад на українську мову твору будь-якого жанру повинен писатися хорошою, сильною українською мовою, ніщо не повинно нагадувати штучну перекладацьку роботу, яка є свідченням малограмотності, бездарності чи свідомого псування враження від оригіналу.

Кожен аналіз великих перекладацьких досягнень з точки зору засобів мови, які використовують майстри своєї справи, свідчить, що в їх працях можна знайти характерні зрушення в словотворенні, синтаксичних конструкціях, іноді в граматичних формах, котрі не виходять за межі умовних норм, але сприяють передачі перекладеному тексту відтінку оригінальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блок О. Про призначення поета, 1921.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. — Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. — 216 с.
3. Карабан В. Теорія і практика перекладу з англійської мови на українську. — Київ, 2004.
4. Комісаров В.Н. Лінгвістика перекладу. - Москва, 1980.
5. Комісаров В.Н. Теорія перекладу (лінгвістичні аспекти). - Москва, 1990.
6. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. *Translating and interpreting*, - Москва, 1985.
7. Рецкер Я.І. Про закономірні відповідності при перекладі на рідну мову // Питання теорії і методики навчального перекладу: Зб. ст. / Під ред. К.А. Ганшина і І.В. Карпова. - Москва, 1950.
8. Федоров А.В. Введення в теорію перекладу. - Москва, 1953.
9. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. — К. : Либідь, 2007. — 248 с.
10. Cary E. *Divers genres de traduction*, 1978.
11. Newmark P. *Approaches to translation. Translating and interpreting* – Oxford, 1982.